

5. Закон України «Про оренду землі» // ВВР України. – 1998 – № 46–47. – Ст. 280.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» від 19 квітня 1993 р. № 284 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 21).
7. Земельне право України: Підручник / За ред. Погрібного О.О., Каракаша І.І. – К.: Істина, 2003. – 448 с.
8. Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар за загальною редакцією академіка АПН України Семчика В.І. – К.: Ін Юре, 2003. – 676 с.
9. Бойцова Л. В. Ответственность государства и судей за вред, причиненный гражданам при отправлении правосудия // Журнал российского права. – 2001. – № 9. – С. 48–49.
10. Земельное право. Учебное пособие. Под ред. Погребного А. А., Каракаша И. И. – К.: Одиссей, 2002. – 460 с.
11. Конституція України від 28.06.1996 // ВВР України. – 1996. – № 30 – Ст. 141.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Шелестов К.О., ОНЮА

ДОМІНУЮЧЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Традиции правового развития украинского народа детерминируют правопонимание, доминирующее в обществе. Самобытность национального правового наследия, которое формировалось под прямым влиянием национальных правовых традиций, служит основой функционирования национальной правовой системы.

The traditions of the legal development of Ukrainian people determine the legal awareness that dominate in the society forming. The unique of the national law heritage, that is being formed under direct influence of the national law traditions, that is the basis for forming of the national law system.

Домінуюче праворозуміння є сприйняттям визначеного змісту права, яке склалося в суспільстві як найбільш впливове і поширене на основі його пізнання і розуміння, а також його оцінки, що обумовлює характер функціонування різних правових систем. Сприйняття права носить суб'єктивний характер, оскільки кожна людина, стикаючись з правом, бачить його по-своєму, потім завдяки комунікації визначаються спільні ідеї, на основі яких складається більш-менш спільне уявлення і спільне розуміння права, домінуюче в кожному конкретному суспільстві, – домінуюче праворозуміння.

Традиції правового розвитку детермінують формування праворозуміння, домінуючого в суспільстві. Самобутність національної правової спадщини, що формувалася під прямим впливом національних правових традицій, служить основою функціонування національної правової системи.

Завдання формування і функціонування національної правової системи для України є пріоритетним. Після розпаду Радянського Союзу у

процесі становлення національної правової системи гостро стоїть питання про перспективи її розвитку і трансформації. Тому дана проблема має як теоретичне, так і практичне значення.

Визначення місця національної правової системи України на правовій карті світу на сьогоднішній день має найважливіше значення для її подальшого розвитку. Вирішення цього питання багато в чому залежить від такого чинника, як домінуюче праворозуміння українського суспільства.

З приводу характеристики праворозуміння, домінуючого в українському суспільстві, а також пов'язаним з ним положення правової системи України на правовій карті світу, у вітчизняній юридичній науки немає єдиної точки зору. Якщо одні вчені правову систему України відносять до слов'янського права (О.С. Зайчук, Н.М. Оніщенко та В.Н. Синюков) [1], то інші – визначають місце правової системи України через її приналежність до романо-германського права, доказом чого вважають концепцію структури і джерел права (Ю.З. Шемшученко, О.Ф. Скакун, А.Х. Саїдов) [2]. Деякі вчені стверджують, що правова система України є часткою євразійської правової сім'ї (Ю.М. Оборотов, С.Д. Ткаченко) [3].

Самобутність правової сім'ї постсоціалістичних держав, в тому числі України, Білорусії і Росії, на думку С.М. Синюкова, пов'язана з поняттям «слов'янський світ», для якого характерна культурно-історична специфіка правових цінностей. Серед самобутніх початків цієї правової сім'ї автор виділяє: 1) визначальний зв'язок російського права з державою; 2) опору на колективні форми господарювання і специфічну трудову етику; 3) перевага колективістських елементів у правосвідомості; 4) зв'язок традицій права і держави з православ'ям, піднесення духовного життя людини; 5) спадкування через Візантію законодавчих традицій римського права [4].

Проте, як відзначає Е.О. Харітонов і Е.І. Харітонова, ідея виділення слов'янської правової сім'ї не є новою. Її близько 100 років тому виділив А. Ейсман, але вона у той час не отримала визнання із-за некоректності критеріїв її виділення [5].

Ю.М. Оборотов наполягає на тому, що принципове значення для аналізу правової системи України має використання ідеї, запропонованої Я.Р. Шемякиним, про «прикордонну» цивілізацію [6], що обумовлено її геополітичним розташуванням.

Правова система України, отримавши самостійне буття, несе в собі традиції євразійської цивілізації і романо-германської правової сім'ї, які забезпечують збереження правового менталітету народу України, специфіку його правової культури. А тому, будь-які запозичення з інших правових культур виправдані лише тоді, коли вони не руйнують вітчизняну правову спадщину [7]. У зв'язку з цим, однією з актуальних проблем, є процес правової аккультурації, в рамках якої робиться спроба перенесення правових положень і встановлень, розроблених в рамках інших правових систем і правових традицій. Цей процес є досить складним і відповідальним, обумовленим необхідністю урахування специфіки власного правового розвитку.

Сьогодні, вже стало очевидним, що цей процес є неминучим, оскільки під впливом глобалізаційних процесів національні правові системи вступають в постійний діалог взаємозбагачень і взаємозалежності. Ізо-

льованість національної правової системи не відповідає національним правовим інтересам і не дозволяє їй розвиватися вперед.

Проте з цього приводу є заперечення. Так, Е.О. Харітонов і Е.І. Харітонова відзначають, що для такої класифікації немає єдиних критеріїв, і, до того ж, обгрунтовувавши самотність євразійської правової сім'ї, дослідники апелюють до російської літератури, де у свою чергу, йде мова про українське, російське, білоруське та інше право фактично в контексті розвитку російського права [8].

Л.А. Луць також заперечує проти виділення євразійської правової сім'ї і відзначає, що «її прибічники не застосовують типологічні юридичні зв'язки. А трактування тієї або іншої групи правових систем як типу або сім'ї з використанням при цьому яких-небудь інших підходів, критеріїв не відповідає основним законам пізнання» [9].

На думку О.Ф. Скакун, «сьогодні можна констатувати те, що правова система України в основному є структурно впорядкованою за допомогою джерел (форм) права і інших юридичних засобів, найбільш властивих континентально-європейському праву, які забезпечують досягнення належного правопорядку як умови вільної і стійкої взаємодії суб'єктів національного права» [10].

Приймаючи до уваги дискусійний характер типології правової системи України, як відзначає Н.М. Крестовська, галузевий поділ системи національного права не викликає сумнівів. У будь-якому випадку ця характеристика національного права без сумніву ріднить його з романо-германським типом права [11].

Як відзначають Е.О. Харітонов і Е.І. Харітонова, «визначення типології української національної правової системи ускладнюється тією обставиною, що значний час своєї історії Україна стояла перед вибором між Сходом і Заходом. Також слід зазначити і те, що в Україні за часів середніх віків спостерігалася еволюція понять «Схід» і «Захід», причому більшою мірою це стосувалося поняття «Схід», оскільки «Заходом» традиційно вважалася Західна (Латинська) Європа, розташована на захід від Галицько-волинського князівства. Тоді як «Схід», залежно від ситуації, міг означати Візантію або Москву. Ці процеси мали місце не лише в середні віки, оскільки були помітні і пізніше, оскільки цьому сприяла в значній мірі відсутність територіальної цілісності і розділення на Лівобережну і Правобережну частини [12].

Якщо історія правового розвитку свідчить про переважання євразійських цивілізаційних чинників, що пов'язане з цивілізаційними, культурними, релігійними чинниками, то сучасна правова система України формується з врахуванням реалій, що передбачають інтеграцію національної правової системи України в «глобальну правову систему». Не можна заперечувати роль правових традицій українського народу у формуванні домінуючого праворозуміння сучасного українського суспільства, яке у свою чергу, визначає правову свідомість, правову культуру і правовий менталітет українського народу. Проте, це не є підставою віднесення сучасної правової системи України до так званої євразійської правової сім'ї. З іншого боку, з таким «багажем» - традиціями правового розвитку, важко говорити про європейське (романо-германське) правове мислення, європейське праворозуміння стосовно реалій сучасної право-

вої системи України, що дає підставу заперечувати проти однозначного віднесення правової системи України до романо-германського права.

При типологізації правової системи України, тобто визначення її місця на правовій карті світу, на наш погляд, необхідно зважати як на специфіку історії правового розвитку України впродовж всього періоду її існування, так і на реалії сьогодення, коли сучасна правова система України розвивається під спільним впливом інтеграційних процесів, обумовлених глобалізацією. Для цього також є вкрай важливим враховувати досвід східно-європейських держав, які змогли здолати певні труднощі на шляху приєднання до романо-германського права, пов'язані з історією їх правового розвитку, і включилися в європейські інтеграційні процеси і на сьогоднішній день є всі підстави віднести їх правові системи до романо-германського права.

На шляху визначення місця правової системи України на правовій карті світу існує ще одна проблема, пов'язана із специфікою розвитку, у тому числі і правового, різних регіонів, що формують сучасну українську державу, орієнтованих на різні правові традиції.

У зв'язку з цим, віднесення України до прикордонного типа цивілізації обумовлює формування своєрідного правового простору, в рамках якого необхідно враховувати особливості правового розвитку, а також праворозуміння різних регіонів України, що, з одного боку, є досить складним процесом, а з іншої – єдиною можливістю прогресивного розвитку правової системи України з врахуванням сучасних міжнародних реалій.

Думається, що багатий досвід правового розвитку України, який бачив на своєму шляху і негативні, і позитивні сплески, може стати фундаментом для формування сучасної правової системи України, яка б забезпечувала геополітичні інтереси українського народу і держави, що є цілком реалістичною платформою, яка за наявності комплексу чинників, у тому числі за наявності політичної волі, з врахуванням балансу інтересів впливових сусідів (зі сходу – Росії, із заходу – Європи), має всі шанси бути реалізованою.

У сучасній правовій системі України зустрічаються елементи, що формувалися під впливом слов'янських і євразійських правових традицій, такі як, недовірче відношення до права, пріоритет колективних прав перед індивідуальними правами, непідлеглість влади праву, і, як наслідок цього, таке явище як правовий нігілізм. В той же час, в її структуру входять запозичені правові положення романо-германського права – проголошення України як соціальної, правової держави, пріоритетність захисту прав людини, демократичні принципи та ін.

Як багато дослідників підкреслюють, євразійська цивілізація представляє тип прикордонної цивілізації, тобто в її рамках поєднуються елементи правових положень, правових принципів, правових традицій як Заходу, так і Сходу. Це означає, що на різних етапах розвитку суспільства переважали західні або східні правові традиції, принципи і положення, тому важко говорити про стійкий характер євразійських цивілізаційних складових в порівнянні із західними і східними цивілізаціями. Це безпосередньо пов'язано з характеристикою правової системи України, визначення її місця на правовій карті світу, а також специфіки праворозуміння, домінуючого в її рамках.

На цій основі можна прийти до висновку, що сучасна правова система України знаходиться в процесі трансформації з минулого, де були сильний вплив і значення правових традицій, що формувалися як в рамках слов'янського світу, так і в рамках євроазійського правового простору в майбутнє, де переважаючими будуть правові традиції та цінності, що сформувалися в рамках романо-германського права.

Таким чином, праворозуміння, домінуюче в українському суспільстві, є визначальним чинником у функціонуванні правової системи України, оскільки сучасний його стан, а також перспективи його трансформації головним чином залежать від розуміння права, від визначення його реального місця в системі регуляторів суспільних відносин. Залежно від змісту праворозуміння, домінуючого в українському суспільстві, залежить вирішення найважливішого питання для майбутнього українського суспільства – яким шляхом трансформуватиметься правова система України.

Література:

1. Зайчук О. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку / О. Зайчук, Н. Оніщенко // *Право України*. – 2002. – № 11. – С. 23-26.
2. Шемшученко Ю.С. Корінь спільний – справедливість і право / Ю.С. Шемшученко // *Віче*. – 1993. – № 12. – С. 10; Скакун О.Ф. *Правова система України на правовій карті світу* / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2004; Саидов А.Х. *Сравнительное правоведение: Основные правовые системы современности: учебник* / А.Х. Саидов; под ред. В.А. Туманова. – М.: Юрист, 2002. – С. 374.
3. Введение в украинское право / С.В. Кивалов, Ю.Н. Оборотов [и др.]; под ред. С.В. Кивалова, Ю.Н. Оборотова. – О.: Юрид. л-ра, 2009. – 768 с.; Оборотов Ю.Н. *Правовая система Украины и евразийская правовая семья* // *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць* / ОНЮА. – О.: Юрид. л-ра. – Вип. 9. – 2000. – С. 36-42; *Порівняльне правознавство: навч. посібник* / за ред. В.Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – С. 142.
4. Синюков В.Н. *Российская правовая система. Введение в общую теорию* / В.Н. Синюков // – Саратов: Полиграфист, 1994. – С. 206.
5. Харитонов Є.О. *Правова система України: між західною і східною традиціями права* / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova // *Вісник академії правових наук України*. – 2003. – № 3. – С. 47.
6. Оборотов Ю.Н. *Месторазвитие в пограничной «евразийской» цивилизации как основа правового развития Украины* / Ю.Н. Оборотов // *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* / ОНЮА. – О.: Юрид.л-ра, 2009. – Вип. 49. – С. 7-8.
7. Оборотов Ю.Н. *Традиции и обновление в правовой сфере. Вопросы теории (от познания к постижению права)* / Ю.Н. Оборотов. – О.: Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.
8. Харитонов Є.О. *Правова система України: між західною і східною традиціями права* / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova // *Вісник академії правових наук України*. – 2003. – № 3. – С. 48.
9. Луць Л.А. *Сучасні правові системи світу: навч. посібник* / Л.А. Луць. – Л.: Світ, 2003. – С. 106.
10. Скакун О.Ф. *Правова система України на правовій карті світу* / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2004. – С. 91.
11. Крестовська Н.Н. *Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дисер. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец.: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень* / ОНЮА. – О., 2008. – С. 149.
12. Харитонов Є.О. *Правова система України: між західною і східною традиціями права* / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova // *Вісник академії правових наук України*. – 2003. – № 3. – С. 49.